

UOT 76.02

ROZA HƏSƏNOVA***ƏMƏKDAR RƏSSAM AKİF ƏSGƏROVUN YARADICILIĞINDA
ÇOXFİQURLU HEYKƏLLƏR**

Məqalə Azərbaycanın əməkdar rəssamı Akif Əsgərovun yaradıcılığının tədqiqinə həsr olunmuşdur. Müəllif əsasən rəssamın yaradıcılığında çoxfiqurlu heykəlləri tədqiqat obyektinə kimi seçmiş, bu heykəllərin kompozisiyalarının uğurlu plastik həllərini göz önünə gətirmişdir. Məqalədə rəssamın “Nərd oyunu”, “Çox yaşlılar” və “Ağsaqallıların söhbəti” və s. çoxfiqurlu heykəlləri təhlil edilmişdir. Bu heykəllərin uğurlu həllində əsas rol oynayan aparıcı elementlər və formalarla yanaşı, köməkçi detallar da tədqiq edilmişdir. Müəllif belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Akif Əsgərov öz fikrini, düşüncəsini bir neçə fiqur vasitəsilə ifadə etməsi ilə, fiqurlar arasındakı yaratdığı bağlılıq psixoloji təsir vasitələri ilə öz canlı ifadəsini təqdim edir.

Açar sözlər: *Heykəl, obraz, plastika, çox fiqurlu, bədii, kompozisiya.*

Azərbaycanın görkəmli heykəltəraşları sırasında özünəməxsus yeri olan görkəmli sənətkarlardan biri də əməkdar rəssam Akif Əsgərovdur.

Rəssamın müəlliflik etdiyi yaradıcılıq nümunələrində diqqəti cəlb edən əsas cəhət fiqurların düzgün qurulmasında digər köməkçi elementlərin az və ya çoxluğundan və yaxud formasından asılı olaraq kompozisiyanın uğurlu plastik həllini müəyyənləşdirmək bacarığıdır. A.Əsgərovun yaradıcılığına məxsus süjetli, çoxfiqurlu kompozisiyaları vardır ki, burada elementlərin uğurlu əlaqələndirilməsi, bütün formaların əsərin ümumi xarakterinə tabe edilməsi ilə əldə edilən təsiredici nəticə eyni zamanda həmin əsərlərin dörd tərəfdən baxılmasını nəzərə alaraq plastik hərəkətlərin bir-birindən asılılığı, formaların bir-birinə bağlılığını prinsipial olaraq həyata keçirmişdir. Görkəmli heykəltəraş bunun sayəsində tamaşaçının diqqəti bütövlükdə həm heykələ, həm də fikrin açılması üçün kulminasiya xətti, yaxud kulminasiya nöqtəsi olan mərkəzə yönəlməyi hər zaman böyük ustalıqla bacarmışdır.

Qeyd edilən bu prinsipiallığın əsasları heykəltəraşın iki və daha çox fiqurlu heykəl kompozisiyalarının hər birində müşahidə etmək olar. Rəssam öz fikrini, düşüncəsini bir neçə fiqur vasitəsilə ifadə etməsi ilə, fiqurlar arasındakı yaratdığı bağlılıq psixoloji təsir vasitələri ilə öz canlı ifadəsini təqdim edir.

Misal olaraq 35x23x20 sm. ölçüsündə olan “Nərd oyunu” çoxfiqurlu kompozisiyanı göstərmək olar. Əsərdə fiqurların bir-birindən forma, plastik cəhətdən uyğunluq təşkil etmiş, eyni zamanda kompozisiyadakı fikir ideya bağlılığı ilə təmin olunmuşdur. Qeyd edilən nümunədə fiqurların düzlüşü, yerləşdirilməsi müəyyən bir ritmi ifadə edir ki, bu da özlüyündə heykəlin siluet həllinin düzgün müəyyən olunduğundan xəbər verir. Heykəldə üç kişi fiquru təsvir edilmişdir. Onlardan biri qarşıda, digər iki nəfər isə yan-yana əyləşmişdir. Nərd oyunun tərənnümünü verən sənətkar mühitin bədii ifadəsində də dəqiqlik prinsipini diqqətlə nəzərdə saxlayaraq məkan və obraz əlaqələndirməsini ustalıqla həyata keçirmişdir. İki qarşılıqlı nərd oynayan şəxsin fikirləri nə qədər oyuna yönəlsə də rəssam burada gərginlik anının deyil, adi bir məşğuliyyətin, istirahətin tərənnümünü verdiyini aydın şəkildə ifadə edir. Çünki fiqurların cizgilərində hər hansı bir kəskin ifadələr həkk olunmamışdır. Yan tərəfdə olan digər kişi obrazı isə maraqla nərd oyunun izləyir. Bu marağın təbii canlılığını vermək üçün heykəltəraş psixoloji yaşantıların dərin qatlara varan təbiiliyi xüsusi ifadə vasitələri və fərdi yaradıcılıq üslubu ilə həyata keçirmişdir (1, s. 10).

Əsərdə təqdim edilmiş səhnədə yerdən əyləşərək oyuna davam edən fiqurların tərən-nümünə yönəldiyindən heykəltəraş obrazlar mövqeyinə uyğun olaraq bütün bədən formasının plastikasını dəqiqliklə yerinə yetirmişdir. Belə ki, qarşı tərəfdə olan tək kiçi ayaqlarının iki əli ilə qucaqlayaraq oyuna baxır. Buradan onun digər rəqibinin oyunda atacağı addımı izləməsi özünü aydın şəkildə ifadə edir. Qarşı tərəfdə olan kişi obrazı isə bir əlini qarşıya uzanaraq an üçün hərəkətdə ol an mövqeyini təbii şəkildə canlandırmışdır.

Heykəldə verilmiş üçüncü obrazın əsərə verdiyi təsiri Akif Əsgərov elə həssaslıqla canlandırmışdır ki, buna adi həyatda rastlanan bir səhnənin təqdimi kimi bütün təbiiliyi ilə yanaşaraq, “nəfəs verilmiş daşın” yüksək bədii ifadəsinin şahidi oluruq.

Digər eyni adlı əsərdə isə daha çox gərginliyin bədii ifadəsi ilə qarşılaşırıq. 35x30x17 sm ölçüsündə olan bu çoxfiqurlu kompozisiya üzərində çalışarkən heykəltəraş əsərin bütövlüyünə xüsusi fikir vermişdir. Ümumiyyətlə, bütövlük anlayışı heykəltəraşlıqda olduqca prinsipial bir amildir. Bu prinsipə kompozisiyanı əhatə edən fiqurların sayından asılı olmayaraq ciddi diqqət verilməlidir. Çoxfiqurlu kompozisiyalarda əsasən mərkəzi fiqur, daha sonra isə köməkçi elementlərin doğru mövqedə sıralanması ilə kompozisiya qurulur. Mərkəzi fiqur rəssam ideyasını, fikrini özündə cəmləşdirir, köməkçi fiqurlar isə öz növbəsində bu ideyanı bir qədər təsirli edəcək şəkildə əsərdəki öz rolunu təsdiqləyir. Qeyd edilən bu prinsip əsas olaraq, daha çox üç və daha artıq fiqurlarla əhatə olunmuş kompozisiyalarda müşahidə edilir.

Qeyd edilən digər “Nərd oyunu” adlı əsər ikifiqurlu kompozisiya üzərində qurulmuşdur. Qaşılıqlı əyləşmiş iki kişi fiquru bundan əvvəlki nümunədən fərqli olaraq masa arxasında əyləşmiş və daha gərgin simaları ilə diqqəti cəlb edirlər. Hər iki fiqurun uzun paltoları, başlarında papaq, söykənəcəyi olmayan kətilin üzərində əyləşməsi onların açıq havada şəraitində olmaları təəssüratını yaradır. Bunla rəssam əldə edilmiş təəssüratı hər hansı əlavə köməkçi detalların vasitəsilə deyil, məhz element və formaların dəqiq həlli ilə əldə etməyi bacarmışdır. Qarşı-qarşıya əyləşmiş kişilərdən biri digərinə əsəbi halda baxır, digəri isə əlini qarşıya uzanaraq nəyisə anlatmağa çalışması səhnəsi oyunda baş verən anlaşmazlığı xırda detallarına qədər öz tamaşaçısına çatdırır. Bununla Akif Əsgərovun əsərdə yaratdığı psixoloji dəqiqlik bir daha öz təqdiqini tapmış olur.

İstedadlı heykəltəraşın əsərlərində yaratdığı insan fiqurlarının qarşılaşdırılmasında onların sadəcə həmin an üçün deyil, ümumilikdə, psixoloji mühitlərinin tərən-nümünü verməsi bu sahədə geniş təcrübə və araşdırmalarla hər bir əsər üzərində çalışdığını iddia etməyə imkan verir. Qeyd olunanlara misal olaraq sənətkarın “Çox yaşlılar” və “Ağsaqallıların söhbəti” adlı iki əsəri arasında müqayisəli təhlil aparaq.

65x30x18 sm. ölçüsündə olan, “Çox yaşlılar” adlı tunc heykəldə bir oturacağın üzərində əyləşmiş altı kişi fiquru təsvir edilmişdir. Burada ümumi psixoloji mühitin bir yerdə cəmlənməsi, bütün obrazları birləşdirən onların yaş məfhumu ilə yanaşı, eyni zamanda eyni təbəqəyə məxsusluqları, oxşar yaşam tərzləri cizgilərin ifadə etdiyi yaxın xarakterik mühitlərin tərən-nümü ilə izah edilir. Bütün obrazlar artıq uzun bir həyat yolu keçmiş, qalan ömürlərini sakit bir dövrən yaşamağa həsr edən yaşlı insanlardır. Aralarında etdikləri söhbətlərin belə məzmunu haqqında təəssürat yaratmağı bacaran rəssam bütün bunlarla yanaşı hər bir obrazın fərdi xarakterikliyi ilə onların özünəməxsusluğunu da müəyyən etməyi bacarmışdır. Məsələn, baş hissədə əyləşmiş kişi söhbətdə qabaqcıl mövqe tutur, O, daha çox diqqət cəlb etməyi, fikirləri üzərinə yönəltməyi sevir. Çiyinləri bir qədər əyilmiş, düşüncəli halda əyləşən ikinci fiqur isə öz daxili aləminə qapılmışdır. Digər kişi obrazında özünəməxsus xarakterik aləmin şahidi oluruqsa, digər fiqurda

başqalarının münasibətini öyrənmək marağının daha yüksək olduğunu görürük. Son iki kişi obrazı ilə isə heykəltəraş daha müdrik, həm dinləməyi bacaran, həm fikir irəli sürmək iqtidarında olan daha güclü xarakterik mühitləri ilə diqqəti cəlb edən obrazların xarakterik simalarını böyük ustalıqla həyata keçirmişdir (2).

Qeyd edilən “Ağsaqqallıların söhbəti” (34x25x20 sm) adlı digər əsərdə də iki nəfər yaşlı kişi obrazının bədii ifadəsi canlandırılmışdır. Əsərdə obrazlardan biri ayağının birini-digərinin üzərində çarpazlayaraq söhbətinə davam edir. Digər fiqur isə hər iki əlini dizlərinin üzərinə qoyaraq yaşlılığın gətirdiyi bir qədər ağır bədən plastikasının təbii ifadəsini göz önündə canlandırır. Əsərdə həyatın qazandırdığı təcrübə, müdriklik hər iki ağsaqqalın simasında dolğun şəkildə tərənnüm edilmişdir.

Başında buxara papaq, əyinlərində uzun plaş, əllərində çomaq olan bu ağsaqqallıların simalarında dərin müdriklik izləri hər şeydən öncə diqqəti cəlb edir. Bu qarşılaşmada dərin hörmət, illərin haqqı özünü aydın şəkildə büruzə verməkdədir. Qeyd edilən əsərdə də heykəltəraş xüsusi köməkçi elementlərin istifadəsi olmadan məkan təəssüratını yaratmağı uğurla bacarmışdır. Belə ki, obrazların əyləşdiriciləri arxası olmayan küçə skamyası və onların geyim tərzini artıq isti olmayan payız və yaxud qışın son aylarında açıq hava mühitinin təəssüratını hiss etdirir.

Ümumiyyətlə, məkan və plastik sənət istiqamətində heykəltəraşlıqda yeni üsulların meydana gəlməsi onun sadəcə gilin yoğurulub biçimləndirilməsi, və ya daş kütlənin yonularaq hər hansı bir obyekt, yaxud mövzuların açılması üçün deyil, onun yerinə boşluqda bir məkan daxilində müxtəlif plastik obyektlərin kompozisiyasını yaratmaq yolu ilə meydana gəldiyini iddia edir. Bu haqda məşhur rusiyalı memar və heykəltəraş Vladimir Tatlin belə qeyd etmişdir: “...Beləcə ənənəvi adətlərdən yaxa qurtaran heykəl, real məkanda yer alan bir varlığa, yaxşı mənada bir varlığa sahib olmaqla, məkana açılmaqla boşluğu içərisinə daxil edərək məkanla qarışmağa başlamışdır” (1, s. 12).

Qeyd olunan fikrə parlaq misal olaraq Akif Əsgərovun “Bərə” (42x26x18 sm) adlı heykəlini göstərmək olar. Çoxfiqurlu kompozisiyada beş nəfər kişinin yan-yana dayanaraq eyni səhnəni izləməsi, lakin bu izləmədə fərqli xarakterik daxili aləmlərdən doğan özünəməxsus reaksiyaların ifadə olunduğunu müşahidə edirik.

Bərə bildiyimiz kimi çay və yaxud göllərdən ağır yüklərin daşınmasında istifadə edilən bir nəqliyyat vasitəsidir. Burada adının ifadə etdiyi yükü sadəcə obrazların ifadəsində cəmləşdirən rəssam məkan və yaxud hər hansı bir detalın təsvirinə yer vermədən onun geniş təəssüratını yaratmağı bacarmışdır. Eyni istiqamətə baxan hər bir obrazı birləşdirən hadisənin onları bir yerə cəmləməyə məcbur olduğu səbəbidir. Lakin burada həyəcan və sakitlik, gərginlik və təmkin, çilgünlük və etinasızlıq qarışdırılaraq fərdi xarakterikliyi izah edir. Məsələn, dayanmış kişi fiquru əlini qarşıya tərəf uzadaraq öz narazılığını bildirir. Daha qısa boylu olan kişilərdən biri isə özünü qarşıya ataraq bir əli cibində, digərini uzadaraq öz təcrübəsini ifadə edir. Hadisəni sakitcə izləyən sonuncu fiqur sanki təmkinli şəkildə nəticəni gözləyir (3, s. 142).

Fiqurların qalın geyimlərinin əsən küləyin eyni istiqamətində olan hərəkətinə görə yaradılmış plastikada boşluqda olan məkanı təsvirə daxil edərək dolğun kompozisiya quruluşunu meydana çıxardır.

Bəzən bu təsirli formalar məkandakı “səssizliyi” yox edərək, mühitin içində dolaşan abuhavanın həssalıqla kompozisiya daxil edilməsi kimi dərin psixoloji yanaşma ilə qarşılaşırıq. Akif Əsgərovun yaradıcılığın məxsus çoxfiqurlu kompozisiyalarda bu həssalığın yüksək bədii ifadəni görmək mümkündür. Məsələn, “Musiqi”, “Musiqiçilər” kimi əsərlərini bu heykəltəraş tərəfindən

bu istiqamətdə atılmış uğurlu addım hesab etmək olar (4).

“Musiqi” (39x24x14 sm) adlı əsrdə yerdən əyləşərək musiqiçi qadını dinləyən digər iki qadının obrazında ətrafa yayılmış musiqi sədalarından alınan zövq böyük ustalılıqla öz həllini tapmışdır. Əlində qaval olan qadın xanəndə profildən canlandırıldığı üçün sanki bu avazın dinləyicilərin bütün dünyasına sirayət etməsi təəssüratını olduqca canlı şəkildə ifadə edir. Dinləyicilərdən birincisi musiqiçiyə tərəf deyil, önə tərəf baxır. Lakin buradan da onun nəzərlərinin xəyal dünyasının götürdüyü uzaqlara dikildiyi psixoloji-xarakterik formalarla bədii izahını tapır. Yaxın ruh halında olan digər dinləyici qadının tərənnümündə isə görkəmli heykəltəraş fərqliliyi yaratmaq üçün onun nəzərlərinin yerə dikilərək verilməsini kompozisiyanın həssas ifadəsi üzərində məharətlə həyata keçirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağasoy-Səfərova H. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dəzgah heykəltəraşlığı [Mətn]: sənətsün. üzrə fəls. d-ru elmi dər. al. üçün təq. ed. dis-nın avtoreferatı. Bakı, 2015.
2. Bağırov V. Azərbaycanda kiçik formalı heykəltəraşlığın inkişafı XX əsr. Bakı, 2004.
3. Əliyev Ziyadxan, Xəlilov Aslan. Azərbaycan İncəsənəti. II-III hissələr. Bakı, 2011, s. 142.
4. Toğrul Ağayev. Akif Əsgərov yaradıcılığında gözəllik və poetikanın tərənnümü. Palitra. 2016, 24 avqust, s. 13.

**Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyaşının doktorantı
e-mail: afiq.hasanov@gmail.com*

Roza Hasanova

Multi-figure sculptures in the work of the honored artist Akif Askerov

The article is devoted to the study of the work of the honored artist of Azerbaijan Akif Askerov. As an object of study, the author mainly chose multi-figure sculptures in the artist's work, exploring the successful plastic solutions of the compositions of these sculptures. In the article, the author analyzed mainly on such multi-figure sculptures by Akif Askerov as “The Game of Backgammon”, “Elders”, “Conversation of Aksakkals”, etc. Along with the leading elements and forms that play a key role in the successful solution of these sculptures, auxiliary details have also been studied. The author concluded that Akif Askerov expresses his thoughts and ideas through several figures, and the connection between the figures is expressed through psychological influence.

Keywords: *sculpture, image, plastic, multi-figure, art, composition.*

Роза Гасанова

**Многофигурные скульптуры в творчестве заслуженного
художника Акифа Аскерова**

Статья посвящена изучению творчества заслуженного художника Азербайджана Акифа Аскерова. В качестве объекта исследования автор в основном выбрал многофигурные скульптуры в творчестве художника, исследуя удачные пластические решения композиций этих скульптур. В статье автор проанализировал, в основном, на таких многофигурных скульптурах Акифа Аскерова, как «Игра в нарды», «Старейшины», «Разговор аксакалов» и др. Наряду с ведущими элементами и формами, которые играют ключевую роль в успешном решении этих скульптур, также были изучены вспомогательные детали. Автор пришел к выводу, что Акиф Аскеров выражает свои мысли и идеи через несколько фигур, а связь между фигурами выражается посредством психологического воздействия.

Ключевые слова: скульптура, изображение, пластика, многофигурность, искусство, композиция.

(AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: İlk variant 18.05.2020
Son variant 15.07.2020